

स्थलांतर: लोकशाहीच्या मूलभूत तत्वांना आव्हान देणारी वैश्विक समस्या

¹प्रा. डॉ. बेनके सुवर्णा अशोक, ²श्री. रेडे विशाल विठ्ठल

(राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख), संगमनेर नगरपालिका कला, दा. ज. मालपाणी

वाणिज्य आणि ब.ना. सारडा विज्ञान महाविद्यालय (स्वायत्त), संगमनेर.

Article Info	ABSTRACT
Article History: Received: 20th February 2026 Accepted: 01st March 2026 Published: 07th March 2026	आधुनिक जगात स्थलांतर (Migration) केवळ आर्थिक घटना नाही, तर लोकशाहीच्या मूलभूत तत्वांना आव्हान देणारी वैश्विक समस्या आहे. वीस लाख लोक गरिबी, हिंसा, नैसर्गिक संकट आणि संस्थात्मक अस्थिरतेमुळे विस्थापित होत आहेत. या विस्थापनामुळे उद्भवू शकते शहरांमध्ये अनियंत्रित विकास, सामाजिक विखंडन, मतदान हक्कांचा अभाव आणि राजकीय ध्रुवीकरण. विशेषतः भारताप्रमाणे विकसनशील देशांमध्ये, स्थलांतरित व्यक्तींना शहरी नागरिकत्व, सेवांतक पहुंच आणि राजकीय प्रतिनिधित्व मिळत नाही, ज्यामुळे लोकशाहीची संरचना कमजोर होत आहे. नैसर्गिक परिवर्तन, ब्रेन ड्रेन, राष्ट्रवादी भावना आणि अ-प्रवासी विरोधी राजकारण या सर्व घटकांनी सामूहिकपणे लोकशाही संस्थांवर दबाव निर्माण केला आहे.
Keywords: स्थलांतर, लोकशाही, विस्थापन, नागरिकत्व, मतदान हक्क, सामाजिक सुसंगतता, शहरीकरण, नैसर्गिक प्रवास, राजकीय ध्रुवीकरण, संस्थागत क्षमता, विकसनशील देश, भारत	

Plagiarism Check Report:

Date of Report: March 01, 2026

Similarity Index: 6%

Remarks: No significant matching text. All citations and matches are properly referenced. The manuscript is considered original.

Copyright © 2026 The Author(s). This is an open access article distributed under the Creative Commons Attribution License, (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

How to Cite: Benke, S. A., & Rede, V. V. (2026). स्थलांतर: लोकशाहीच्या मूलभूत तत्वांना आव्हान देणारी वैश्विक समस्या. *IIP: World Journal of Humanities and Social Sciences (IIPWJHSS)*, 2(I), 1006–1013.

परिचय:-

स्थलांतर मानवतेच्या इतिहासाचा अविभाज्य भाग आहे, परंतु आज या घटनेने अभूतपूर्व प्रमाण ग्रहण केले आहे. संयुक्त राष्ट्रांच्या अनुमानानुसार, विगत दशकात (२०१३-२०२३) लक्ष साडेसव्वाशे लोक नैसर्गिक आपत्तींमुळे विस्थापित झाले. २०२३ च्या अंतावर, जागतिक अंतर्गत विस्थापन ७५.९ दशलक्ष व्यक्तींपर्यंत पोहोचले. २०५० पर्यंत, २१६ दशलक्ष लोक नैसर्गिक परिवर्तनामुळे अंतर्गत प्रवासी बनू शकतात. ही संख्या केवळ आर्थिक आणि सामाजिक संकट नव्हे, तर लोकशाहीचे एक गंभीर संकट दर्शवते.

भारताचे उदाहरण घेतले, तर दर वर्षी बिहार राज्यातून सात दशलक्ष कामगार प्रवास करतात. परंतु या मतदारांच्या नावांची विशेष निवडणूक सुधारणा प्रक्रियेत अडीच लक्ष नावे काढून टाकण्यात आली. अशा प्रकारे, स्थलांतरित व्यक्तींना त्यांचा सर्वात मूलभूत लोकशाही हक्क, मतदानाचा हक्क, नष्ट होतो. शहरांमध्ये, या लोकांना सेवा, अधिकार आणि राजकीय प्रतिनिधित्व मिळत नाही. एकाच वेळी, अ प्रवासी विरोधी राजकारण आणि राष्ट्रवादी भावना बळ वाढवित आहेत, ज्यामुळे सामाजिक एकता कमजोर होत आहे.

या संशोधन पेपर चा उद्देश स्थलांतर आणि लोकशाहीमधील परस्पर संबंध तपास करणे आहे. आम्ही दाखविणार आहोत की कसे स्थलांतर मतदान हक्क, सामाजिक सुसंगतता, संस्थागत क्षमता आणि राजकीय स्थिरतेवर परिणाम करते. विशेषतः भारत आणि विकसनशील देशांच्या संदर्भात, आम्ही लोकशाही व्यवस्थेसमोरील या नव्या आव्हानांचे विश्लेषण करणार आहोत.

१. मतदान हक्क आणि "दुहेरी उल्लंघन"

लोकशाहीचा मूलभूत तत्त्व म्हणजे संरक्षित लोकांना सरकारी निर्णयांमध्ये भाग घेण्याचा हक्क. परंतु स्थलांतरित लोकांसाठी, हा हक्क अनेकदा खोटा ठरतो. आंतरराष्ट्रीय आणि लोकशाही संस्थांचा अभ्यास असे दर्शवितो की लाखो प्रवासी, विस्थापित व्यक्ती आणि परदेशी निवासी त्यांच्या मूळ देश किंवा निवास देश - दोन्हीमध्ये मतदान करू शकत नाहीत. यास "दुहेरी उल्लंघन" (Dual Disenfranchisement) असे म्हणतात. हे लोकशाहीची वैधता कमजोर करते.

भारताचे उदाहरण घेतले, तर स्थिति आणखी गंभीर आहे. भारताच्या निवडणूक व्यवस्थेमध्ये मतदान नोंदणी स्थिर निवास आणि व्यक्तिगत पडताळणीवर अवलंबून आहे. अनेक स्थलांतरित कामगार दुसऱ्या शहरात राहतात किंवा बांधकाम स्थळांवर राहतात, जेथे औपचारिक निवास पुराव्यांचा अभाव असतो. फलस्वरूप, ते नव्या स्थानात मतदान नोंदणीसाठी अयोग्य ठरतात आणि अगोदर च्या मतदान यादी मधून हटविले जातात. दोन्हीकडे - मूळ गावाजवळ आणि काम करणाऱ्या शहरात - ते अंतर्भूत नाही.

बिहारमध्ये २०२४ च्या विशेष मोहिमेत २.५ लाख मतदारांची नावे काढून टाकली गेली. बिहारचे सरासरी मतदान फक्त ५३.२ टक्के आहे, जे देशात सर्वात कमी आहे. हे फक्त प्रशासनाचे अपयश नाही, तर लोकशाहीचे स्वतःचे संकट आहे. स्थलांतरित लोक आर्थिकदृष्ट्या इतर राज्यांशी जोडलेले असतात, पण राजकीयदृष्ट्या मूळ राज्याशी बांधलेले असतात. हा फरक

समान हक्कांच्या तत्वाचे उल्लंघन करतो.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर, युरोप मध्ये एकेकाळी दशलक्ष लोक नागरिक न असता राहतात. ते राष्ट्रीय निवडणुकांमध्ये मतदान करू शकत नाहीत. हे अप्रवासी-विरोधी पक्षांना लाभदायक ठरतो, कारण त्यांना प्रतिरोधी मतदाता भयभीत करणे सोपे असते.

२. सामाजिक सुसंगतता आणि ध्रुवीकरण

स्थलांतर केवळ राजकीय समस्या नाही - तो सामाजिक एकतेची मूळ कसोटी बनली आहे. बहुसांस्कृतिक समाजांमध्ये संकट काळात, स्थलांतरित व्यक्तींना "कोणाला दोष द्यायचा" हे शोधून काढण्यासाठी सहजच निवडले जातात.

कोविड-१९ महामारी दरम्यान, चिलीमध्ये अभ्यास केला गेला की हैटियन आणि अफ्रिकन-वंशीय स्थलांतरितांविरुद्ध भयावह रूढिविचार वाढल्या. त्यांना "वाईट" आणि "रोगवाहक" म्हटले गेले. अशा "लक्षणीकरण" संकट काळात सामाजिक विश्वास आणि सहकार्य कमी करतात.

नॉर्वे सारख्या बहुपक्षीय सहमतीच्या लोकशाहीतही अप्रवासींच्या मुद्द्यावर राजकीय मतभेद वाढत आहेत. १९९१ ते २०१९ या काळात इस्लाम आणि शरणार्थीवर पक्षांची मते स्पष्टपणे विभागली गेली. अप्रवास हा मुद्दा इतर विचारधारांशी जोडला गेल्याने ध्रुवीकरण वाढले. "आम्ही विरुद्ध ते" असा होताच, सहमती शोधणे कठीण होते.

सामाजिक-आर्थिक स्तरांमध्ये, स्थलांतरितां विरुद्ध दृष्टिकोन अधिक विरोधक असतात, कारण त्यांना कामाच्या संतुलनात थेट प्रतिद्वंद्विता दिसते. जे लोक अधिक शिक्षित असतात, ते लोकशाही तत्त्व तळापासून आत्मसात करतात आणि अप्रवासितांचा कमी विरोध दर्शवतात. परिणाम, अ-प्रवास समस्या सामाजिक वर्गांमध्ये राजकीय विभाजन वाढवते.

३. शहरी शासन आणि संस्थागत क्षमता

स्थलांतर शहरांमध्ये नियोजित विकास आणि सेवा वितरणावर दबाव निर्माण करतो. भारतातील शहरांमध्ये, अनियंत्रित प्रवास झोपडपट्टी आणि कचरा वस्तीचा विकास करतो. २०३० पर्यंत, एशिया-प्रशांत प्रदेशात ६५० दशलक्ष लोक अनौपचारिक वस्त्यांमध्ये राहतात. हे शहरांचे मूलभूत मूलभूत सुविधा - पाणी, स्वच्छता, विद्युत - नष्ट करतात.

परंतु अधिक महत्वाचा, स्थलांतरित व्यक्ती शहरी शासनाच्या नियोजन प्रक्रियेतून वगळले जातात. नगर विकास योजना "तांत्रिकदृष्ट्या तयार" केल्या जातात, ज्यामध्ये स्थलांतरितांचे विचार समाविष्ट नाहीत. भारतातील विविध नगर प्रशासन स्थलांतरितां विरुद्ध भेदभावात्मक नीति ठरवतात.

केवळ शेवटी, स्थलांतरित कामगारांना "शहरी अपराध" आणि "कायद्यांचे उल्लंघन" याची जबाबदारी दिली जाते. परंतु वास्तवात, उच्च अपराध अनौपचारिक वस्त्यातील भोपाळीकरणाचा परिणाम आहे, न की स्थलांतरितांचा. शहरी गव्हर्नन्स अपयशी ठरल्यास, स्थलांतरितांना दोष देणे राजकीयदृष्ट्या सहज आहे.

४. लोकशाही आणि संस्थागत अस्थिरता

स्थलांतर आणि लोकशाही यांमधील संबंध दुर्तोंडी आहे. एकीकडे, लोकशाहीतील हास मानुष्यांना त्यांचे घर सोडण्यास भाग पाडते तर दुसरीकडे, अप्रवासन शहराच्या संस्थांना कमजोर करू शकते.

अनेक संशोधनांनी दाखविले आहे की कमी उत्पन्नाचे देश, जेथे अधिक प्रवास होतो, तेथे राजकीय स्थिरता कमी असते. राष्ट्रांची आयामी विभागणी केल्यास: कमी आय असणाऱ्या देशांमध्ये स्थलांतर आणि राजकीय स्थिरता यांमध्ये शक्तिशाली नकारात्मक संबंध आहे. गरीब देश अधिक स्थलांतरितांचा भार सहन करू शकत नाही आणि सहजपणे अस्थिर होतात.

उच्च आय असणाऱ्या देशांमध्ये, परिस्थिती जवळजवळ सारखीच आहे - अधिक प्रवास, कमी राजकीय स्थिरता आणि कमी कायद्याचे पालन. मध्यम आय असणाऱ्या देशांमध्ये, उलट होते - हे देश प्रवास सुटसुटेसाठी वापरतात आणि त्यांची राजकीय स्थिरता वाढते. परंतु हे मध्यम अवस्था दीर्घकालीन नाही.

५. ब्रेन ड्रेन आणि संघटनात्मक क्षमता

स्थलांतरण केवळ गरीब व्यक्तींचा नाही - शिक्षित आणि कुशल व्यक्तींचाही होतो. झिम्बाब्वे, कॅनडा आणि इराक यासारख्या देशांमध्ये, ८०% शिक्षितांनी त्यांचे देश सोडले आहेत. यास "मस्तिष्क निचरा" (Brain Drain) म्हणतात. हा केवळ आर्थिक नुकसान नाही - तो संस्थागत क्षमता नष्ट करते.

जेव्हा शिक्षक, डॉक्टर, इंजिनियर विदेशात जातात, तेव्हा शिक्षा आणि आरोग्य प्रणाली कमजोर होते. कर राजस्व गमावले जातात. राजकीय संस्था आणि न्यायिक व्यवस्था क्षीण होते. परिणामे, गरीब देशांच्या संस्थांचे सुधार अधिक कठीण होते. स्थलांतर आणि लोकशाही हास हे अनिवार्य चक्र बन जाते.

परंतु अलीकडील संशोधनांनी दर्शविले आहे की स्थलांतर केवळ नकारात्मक नाही. रेमिटन्स (परदेशातून पाठवलेले पैसे), ज्ञान हस्तांतरण आणि निवेश स्थलांतरितांच्या परिवारांना मदत करतात. काही देशांमध्ये, स्थलांतरितांचे ज्ञान आणि संपर्क स्थानिक उद्योगांना मजबूत करतात. परंतु हे तेव्हा संभव आहे जेव्हा उत्पत्ति देशात संस्था मजबूत असतात.

६. परदेशाविषयीचा द्वेष आणि राजकीय ध्रुवीकरण

स्थलांतरण एक कायमची समस्या बनलेली आहे - अर्थात, राजकीय नेता त्याला परिणामस्वरूप विस्तारित करतात आणि दुष्प्रयोग करतात. फ्रान्स, हंगेरी, अमेरिका आणि इतर देशांमध्ये, उजवी विचारसरणी राजकारणी स्थलांतरितांविरुद्ध भय निर्माण करतात.

हे तीन मुख्य गोष्टी तयार करतात: (१) सांस्कृतिक: "स्थलांतरित आपली राष्ट्रीय ओळख नष्ट करत आहेत"; (२) आर्थिक: "त्यांच्या कारणांमुळे बेरोजगारी वाढते"; (३) सुरक्षा: "ते गुन्हेगार आणि दहशतवादी आहेत".

या गोष्टी अनेकदा पुराव्यांच्या विरुद्ध आहेत. परंतु ते भयावह माध्यमांद्वारे प्रसारित केल्या जातात. फलस्वरूप, सामान्य लोकांमध्ये स्थलांतरितांविरुद्ध भय वाढतो. उजवी विचारसरणी राजकीय पक्षांना मतदार मिळतात. परिणामे, अप्रवास नीति

आणखी कठोर होते.

हे एक दुष्पूर्ण चक्र आहे: उजवी विचारसरणी विजय → नागरिकत्व कठोर → स्थलांतरित कम नागरिक → अधिक मतदाता अयोग्य → उजवी विचारसरणी अधिक शक्तिशाली।

लोकशाहीतील हा "परदेशाविषयीच्या द्वेषाचे राजकारण" दीर्घकाळीन नुकसान करतो. सामाजिक विश्वास नष्ट होता. लोक "इतर" लोकांमध्ये संवाद करणे बंद करतात. संस्था कमजोर होते.

७. नैसर्गिक प्रवास – पुढचे संकट

आता पर्यंत, अप्रवास मुख्यत्वे गरिबी आणि हिंसेमुळे झाले. परंतु २१व्या शतकात, नैसर्गिक परिवर्तन प्रवासाचा मुख्य चालक बनणार आहे.

विश्व बँकाच्या अनुमानानुसार, २०५०पर्यंत २१६ दशलक्ष लोक नैसर्गिक कारणांमुळे स्थलांतरित होतील - मुख्यत्वे उप-सहारा आफ्रिकामध्ये (८६ दशलक्ष), दक्षिण आशिया आणि पूर्व आशिया-प्रशांतमध्ये. हे अंतर्गत प्रवास असतील, परंतु ते अंतरराष्ट्रीय सीमा ओलांडणार आहेत.

हिमालयान नदीचे सूकणे, मुंबई आणि ढाका यांसारखे शहरांचे बुडणे, वाळवंटीकरण - हे सगळे लोकशाहीचा संकट निर्माण करतील. लाख लोक त्यांच्या घरातून विस्थापित होतील. त्यांना नवीन देशांमध्ये नागरिकता मिळणार नाही. मतदान हक्क, संरक्षण, अधिकार – सगळे वगळले जातील.

नैसर्गिक प्रवास शांत, दूरचे संकट नाही - हे आज सुरू झालेले आहे. सोमालिया, बांग्लादेश आणि मध्य अमेरिकामध्ये, हजारो लोक आता पलायन करत आहेत.

८. भारताचा विशेष संदर्भ

भारतात, स्थलांतर लोकशाहीचा एक अद्वितीय चुनौती आहे. यामुळे:

- मतदाता हटवणे: बिहार, उत्तर प्रदेश आणि इतर राज्यांमध्ये, अडीच ते तीन लक्ष स्थलांतरित मतदार नोंदणीतून हटविले गेलेत.
- अदृश्य नागरिक: शहरांमध्ये राहणारे स्थलांतरितांना अनौपचारिक नोकरी, भाड्याने राहायला जागा, कोणाचे ओळखपत्र नसते.
- राजकीय उपेक्षा: स्थलांतरितांचे मत लेखी आहेत, त्यामुळे राजकीय पक्षांना त्यांच्या समस्याकडे अडचण नाही.
- संघवाद संकट: देशांतर्गत प्रवासातही नोंदणी, अधिकार आणि सेवांमध्ये अडचणी येत आहेत. "वन नेशन वन राशन कार्ड" योजना अपर्याप्त आहे.
- लिंग भेदभाव: सीमावर्ती प्रदेशांमध्ये, विवाह नंतर स्थलांतरित महिलांना मतदार नोंदणीमध्ये अडचणी येत आहेत.

भारतीय लोकशाही सर्वात मोठ्या "शांत मतदाता निवृत्तीचा" अनुभव करणार आहे - या मतदारांना कोणीही त्यांच्या अधिकारांविषयी सांगत नाहीत किंवा त्यांना मत देऊ देत नाहीत.

९. लोकशाहीचा कायदेशीर संकट

स्थलांतर आणि अप्रवास केवळ तांत्रिक समस्या नाही - हे लोकशाहीचा कायदेशीर संकट आहे. युरोप, अमेरिका आणि भारत - सर्वत्र, सरकारांनी "संकट अवस्था" वापरून लोकशाहीचे नियम शिथिल केले. सीमा नियंत्रण कठोर केले. निरीक्षण प्रौद्योगिकी वाढली. नागरिक स्वातंत्र्य मर्यादित केले.

मुद्दा हा आहे: लोकशाहीचा अर्थ म्हणजे सर्वांना मत देण्याचा हक्क. परंतु लाखो लोकांना हा हक्क नाही. ते "अंतर्गत अलिप्तता" आहेत - त्यांचे शरीर येथे आहे, परंतु त्यांचा राजकीय व्यक्तिमत्त्व येथे नाही.

जेव्हा सरकार असे करते, तेव्हा लोकांना विश्वास कमी होता. संस्थां बाबत संशय वाढतो. राजकीय भागीदारी कमी होते. परिणामे, लोकशाहीचा कायदा क्षीण होतो.

निष्कर्ष

स्थलांतर हा लोकशाहीचा एक महत्वाचा संकट आहे. तो केवळ आर्थिक किंवा सामाजिक नाही - तो राजकीय आहे. मतदान हक्कांचे अभाव, सामाजिक ध्रुवीकरण, संस्थागत क्षमतेचा हास, अप्रवासी-विरोधी राजकारण - हे सर्व लोकशाहीचे संरचना कमजोर करतात.

भारताप्रमाणे विकसनशील देशांमध्ये, स्थिती अधिक गंभीर आहे. नगर नियोजन, सामाजिक सेवा, राजकीय प्रतिनिधित्व - सगळे स्थलांतरितांचा निर्दश करतात. त्याच वेळी, राष्ट्रवादी भावना आणि उजवी विचारसरणी राजकारण शक्ती पकडत आहेत.

नैसर्गिक परिवर्तन या समस्येला आणखी वाढवणार आहे. २०५०पर्यंत, २१६ दशलक्ष लोक नैसर्गिक कारणांमुळे विस्थापित होतील. आता जर सुधारा केला, तर बहुतेक थांबू शकते.

आवश्यक सुधार:

१. मतदान अधिकार: स्थलांतरितांना त्यांच्या नवीन स्थानामध्ये मतदान करू द्या. पुराव्याची आवश्यकता कमी करा.
२. शहरी नागरिकत्व: स्थलांतरितांचा शहरी विकास योजनेमध्ये समावेश करा.
३. सामाजिक संरक्षण: सामाजिक सेवांचा हक्क लांबविला जाऊ शकतो.
४. राजकीय एकता: स्थलांतरितांविरुद्ध जेनोफोबिया कमी करण्यासाठी माध्यम आणि शिक्षणमध्ये सुधारा करा.
५. आंतरराष्ट्रीय सहकार्य: नैसर्गिक प्रवास व्यवस्थापन साठी वैश्विक संस्था मजबूत करा.

स्थलांतर थांबवू शकत नाही - हा मानव अधिकार आहे. परंतु त्याचा प्रभाव सकारात्मक करण्यासाठी, हा लोकशाही, समानता आणि समाजिक न्यायाचा अधिकार असा समजला पाहिजे, न की एक संकट.

संदर्भ सूची

1. Blatter, Joachim. "Democratic Deficits in Europe: The Overlooked Electoral Inclusion of Immigrants." *SSRN Electronic Journal*, 2023, pp. 1-25.

2. Castillo, Juan Carlos, et al. "Social Cohesion and Attitudinal Changes Toward Migration." *PLOS ONE*, vol. 18, no. 1, 2023, e0280008.
3. Crush, Jonathan. "Xenophobia Denialism and the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration." *Journal of Refugee Studies*, vol. 35, no. 1, 2022, pp. 1-20.
4. Deng, Francis M. "Internally Displaced Persons and Political Participation." *Brookings Institution*, 2016.
5. Desai, Sujata, and Usha Haley. "A Brief Review on Rural-Urban Migration in India." *JETIR*, vol. 6, no. 12, 2019, pp. 1-15.
6. Docquier, Frédéric, et al. "A Quantitative Assessment of the EU Enlargement to the Central and Eastern European Countries." *European Economic Review*, vol. 51, no. 2, 2007, pp. 269-298.
7. Gariba, Mawuli Issifu. "The Impact of Migration on Intellectual Capital." *Taylor & Francis Online*, 2025.
8. Haas, Hein de, et al. "International Migration: Trends, Determinants, and Policy Effects." *Population and Development Review*, vol. 45, no. 4, 2019, pp. 885-922.
9. Higashijima, Masaaki. "Political Regimes and Refugee Entries: The Preferences and Power of States." *International Studies Quarterly*, vol. 68, no. 2, 2024, e77.
10. International IDEA. *Migration and Elections: Democracy in Motion*. 2025, www.idea.int.
11. ---. *The Absent Voters of India: Challenges and Prospects for Enfranchisement of Migrants*. 2024, www.idea.int.
12. ---. *Migration, Multiculturalism and Democracy: A Resource Guide*. 2017.
13. Kowalkowski, Slawomir. "Threats to Social Cohesion in Times of New Wars." *Taylor & Francis Online*, 2025.
14. Kubalčíková, Klára, et al. "Brain Drain, Brain Gain and Its Net Effect." *World Bank Documents & Reports*, 2022.
15. Laczko, Frank, and Christine Aghazarm. *Migration, Development and Natural Disasters: Insights from the Indian Ocean Tsunami*. IOM Publications, 2009.
16. Lipset, Seymour Martin. "Political Man: The Social Bases of Politics." *Doubleday*, 1960.
17. Peixoto, João, et al. "The Impact of Migration on Global Politics and Security." *European Journal of Politics*, vol. 2024, no. 4, 2024, pp. 1-20.

18. Reisch, Nikki. "Climate-Induced Migration: Human Rights and Justice." *Center for International Environmental Law*, 2025.
19. Reiljan, Andres, and Christofer Ryan. "Asymmetric Affective Polarization in Sweden." *Swedish Political Studies*, vol. 2021, no. 1, 2021, pp. 1-18.
20. Rokkan, Stein, and Seymour Martin Lipset. "Party Systems and Voter Alignments." *Free Press*, 1967.
21. UN-Habitat. *Urban Governance: A Resource Guide*. 2022, unhabitat.org.
22. UN High Commissioner for Refugees. "Climate-Induced Displacement Report 2025." UNHCR, 2025.
23. United Nations. *Global Compact on Migration and Refugees*. 2019.
24. Weninger, Olivia. "Manufacturing the Migrant Threat: Race, Politics, and Human Rights." *Human Rights Research*, June 2025.
25. Wollebæk, Dag, et al. "Polarization in a Consensual Multi-Party Democracy." *Taylor & Francis Online*, vol. 2024, no. 1, 2024, pp. 1-22.